

Contribuțiile artiștilor și intelectualilor evrei în România interbelică au avut o amploare și o influență enormă asupra mișcării de Avangardă. Personaje ca Gherasim Luca, D. Trost, sau Paul Păun au publicat numeroase articole în magazine ca "Alge" (1930), "Negația Negației" (1945), sau în colecții ca "Les éditions de l'oubli" (1945), "Surréalisme" (1945-6), "Infranoir" (1947) și altele, lăsându-și o amprentă clară pe artă și cultura românească, chiar și peste granițele României.

Evreii în Diaspora aparțin atât locului în care s-au născut și s-au format intelectual, cât și moștenirii spirituale iudaice. A fi evreu român, de exemplu, este expresia acestei complementarități. Dar etnicitatea iudaică a fost subliniată cu ardoare, ceea ce a deșteptat, involuntar, vechile prejudecăți naționaliste. În rândurile avangardei românești au fost mai mulți evrei decât în alte mișcări de avangardă în centrul și estul Europei. În acest context, a început persecuția antisemită, Avangarda fiind egalată cu subversiune politică. Nicolae Roșu s-a exprimat deschis contra activității evreilor în domeniul artei, comentând că intrarea evreilor în domeniile artistice, a adus numai rău : "Dadaismul și suprealismul francez exploatează oboseala morală și sufletească a unei societăți zbuciumate de război; curentele agresiv revoluționare în artă apar ca o explozie a instinctelor primare degajate de sub controlul rațiunii; socialismul german postbelic, în mare parte militat de evrei, folosește oportunitatea unei înfrângeri pentru a dicta constituția de la Weimar, (scrisă de un evreu) și apoi, prin spartachism înscăunarea comunismului. În sfârșit în ideologie și în tactică, bolșevismul rusesc este opera agitatorilor evrei. Evrei sunt Tristan Tzara și Pablo Picasso, promotorii dadaismului și cubismului"¹. Atacuri de acest gen au apărut de numeroase ori în presa românească de dreapta a epocii și au ridicat mari obstacole în fața artiștilor evrei. Doctorul Căpitan Al Binder, de exemplu, a fost nevoit să țină secret față de autoritățile militare, participarea sa la "Unu" și s-a folosit de pseudonimul Sașa Pană. Mulți alții, în jur de 1000, au preferat să se

---

¹ Orientări în veac, Ediție Princeps. 1937

exileze din România, dorind să trăiască într-o societate liberă ; B. Fundoianu, Mihail Cosma (Claude Sernet), H. Gad, Victor Brauner, notând numai câteva exemple, ca și de fapt artiști ne-evrei, ca Brâncuși. Ei au sperat că în Occident și mai ales la Paris, vor găsi o climă potrivită pentru îndrăzneala lor. Succesul european al lui Tristan Tzara (probabil că pseudonimul a fost ales pentru a exprima starea de spirit pe care poetul o avea în România: "trist de țară") i-a fascinat pe ceilalți avangardiști, sperând că și ei vor putea cuceri lumea pe moment, că vor putea sparge pereții șteitl-ului, unde s-au născut și zbura spre brațele succesului internațional, care îi aștepta numai pe ei...

Robert Delaunay, Tristan Tzara

Benjamin Fondane (Killed by History)

Tristan Tzara (Samuel ori Samy Rosenstock), Benjamin Fundoianu și Ilarie Voronca n-au tăiat niciodată firele care îi legau de locul natal. Tzara a continuat să trimită material prietenului său Ion Vinea, pentru a fi publicat în "Contimporanul" și l-a autorizat pe Sașa Pană să-i publice "Primele Poeme" ("Unu", 1934). În "Drumețul incendiar" (1936) al lui Gelu Naum au apărut 3 din lucrările lui Victor Brauner. Au fost și intelectuali români celebri, care nu erau de acord cu acuzațiile antisemite.

Profesorul și filosoful C. Rădulescu-Notru l-a autorizat pe Felix Aderca² să aibă grijă de părțile literare ale revistei "Noua revistă română", unde în 1915 Tzara a publicat niște rime pre-adaiste. Mulți dintre poeții evrei au fost primiți cu calde comentarii din partea acelor intelectuali care nu erau antisemiți.

Nuanțe avangardiste au apărut în literatura românească devreme, chiar probabil mai devreme decât în alte țări. Între 1900-1910 Sămănătorismul și Poporanismul (curențele literare dominante în România de atunci) au reușit să suprimă Symbolismul și se pare că acesta a fost un motiv de seamă care a contribuit la apariția timpurie a avangardei românești. Ideile moderniste care încercau să iasă

---

² Felix Aderca în sine, a tradus din Idiș în Romana, pe unul dintre cei mai cunoscuți scriitori evrei : Aș (Șalom), Petersburg. Varșovia. Moscova, roman, 1935, I – III, București, Eminescu, 3 volume, 320 p., 332 p., 332 p.

la lumină, s-au lovit de o asemenea rezistență puternică, că au devenit agresive, dând naștere la obrăznicia avangardistă, legată strâns de mișcarea simbolistă, care devia de la originea sa academică. La asta trebuie adăugate natura oarecum melancolică și plictiseala care învăluia orașul evreiesc (șteitl) moldovenesc. "Pagini bizare" a lui Urmuz au fost scrise înainte de 1912, iar artistul G. Ciprian prieten din timpul liceului, le recita prin cafenele spre delectarea – a cel puțin o parte din clienți. În 1912, un grup de prieteni, inclusiv Tristan Tzara și Marcel Iancu, au fondat revista „Simbolul”, una dintre cele mai timpurii publicații moderne din România. Trei ani mai târziu, în 1915, un grup incluzând majoritatea artiștilor implicați în „Simbolul” a publicat revista „Chemarea”, care critica atmosfera intolerantă a politicii românești.

Tzara a încercat să-și publice "Primele Poeme" încă în 1915. Ajuns la Zürich, în același an, la vârsta de 21 de ani, el a devenit o figură importantă în mișcarea Dada, încercând printre altele, să învețe publicul care frecventa Cabaretul Voltaire dansuri românești. Elveția neutră a atras în timpul Primului Război Mondial, intelectuali, dezertori, refugiați politic și pacifiști care se împotriveau războiului. Pe 5 februarie 1916, un cabaret literar, Cabaret Voltaire, s-a deschis la Spiegelgasse în Zürich. Inițiatorul cabaretului a fost poetul și filozoful german Hugo Ball, care a fost acompaniat de un grup de artiști, inclusiv cinci evrei Români: Tristan Tzara, Marcel Iancu și frații săi Jules și Georges, precum și Arthur Segal. Împreună, ei au stabilit un curent internațional care a schimbat aspectul artei moderne. Dada a fost una din formele cele mai importante care a fost adoptată de această opinie artistică anti belica. Se baza pe subconștient și improvizație, făcând nu o dată, uz de măștile create de Marcel Iancu, care a fost și printre artiștii care au participat cu lucrări la inaugurarea Cabaretului ... Cabaret Voltaire a activat timp de numai 6 luni, dar semințele care au fost plantate în cadrul lui, au înflorit în multe centre și mișcări artistice internaționale. Prezența artiștilor români în Cabaretul Voltaire a fost semnificativă. ... Dada e Nada... Una dintre explicațiile enigmaticului nume al curentului este conversația dintre cei cinci artiști Români, care foloseau des cuvântul „da”. De fapt, se poate spune că Bucureștiul și alte orașe din România au fost scena poeziei, prozei și spectacolului de tip Dada cu mulți ani înainte de Primul Război Mondial, înainte de înființarea Cabaretului Voltaire.

Este important de subliniat conexiunea dintre românii dadaști din Zürich și tradițiile idiș est-europene/românești. Tzara, frații Iancu și Segal au crescut în același cadru al culturii și tradițiilor evreiești, al Hasidismului și Teatrului idiș profesionist, fapt care a influențat Dadaismul. Jumătate din grupul care debutează pe scena Cabaretului Voltaire din Zürich în seara de naștere a Dadaismului, în februarie 1916, s-au născut în familii evreiești din România.

Tzara și ceilalți artiști evrei plini de energie creativă "modernista", au introdus o mare vervă în mișcarea simbolistică Românească – înainte de plecare din țară și după. Aceasta vervă a contribuit și la longevitatea avangardului românesc. Negăsind alte căi de exprimare, așa cum existau în alte țări, avangardiștii români au continuat să-și exprime ideile ieșite din comun, în cadrul mișcării de avangardă, mult timp după ce avangarda în alte părți se metamorfoza în alte curente. André Breton, de exemplu, era convins că centrul mișcării se mută în România.

Avangarda românească era implicată în realitatea socială a țării. O revistă publicată de Geo Bogza se numea semnificativ "Viața imediată". Acest amestec

avangardist în viața de zi cu zi, a dat naștere și stilului de reportaj și regelui reporterilor, Filip Brunea-Fox (Filip Brauner, evreu născut la Roman), reporterul care se găsea totdeauna în locul în care se desfășurau cele mai ardente evenimente sociale.

Avangarda românească se simțea apropiată de natură. G. Călinescu (Gheorghe Vișan) a subliniat că și Tzara era atras de natură, spunând despre el că era îmbibat cu : "sentimentalismul și voluptatea de mirosuri puternice și de viață rurală tipică evreilor comprimați în ghetouri, pe care le va dezvolta Ilarie Voronca". De menționat ca atragerea spre natură nu era tipică avangardiștilor evrei. Literatura românească a fost dintotdeauna fascinată de natură.

Samuel Rosenstock s-a născut în 1896 la Moinești. 14 ani înainte au ieșit din Moinești 32 de familii evreiești, în direcția Palestina. Erau printre primii membri a mișcării Hibat Zion ("Dragostea de Zion") și după ce au ieșit din Galați cu vaporul Thetis, au ajuns la destinație și au construit 2 din primele așezări în viitorul Israel- Rosh Pina și Zichron Yaakov. Prin urmare, Moinești era în centrul activității naționale evreiești, Sionismul, în România.

Rosenstock a ținut o activitate poetică intensivă în România, înainte de a pleca la studii la Zürich. Se folosea de pseudonimul Samyro și publică în 1912, poeziile "Minulesciene", în "Simbolul". Aceasta publicație a fost înființată de Rosenstock împreună cu câțiva colegi de la liceul "Mihai Viteazu" din București, M. Iancu și Ion Vinea. Se apropia de vârsta de 19 ani, ceea ce însemna înrolare în armata română, dar pentru părinții săi era immanent ca și România va intra în război, așa că au hotărât să-l trimită la studii în Elveția neutră și în felul ăsta să-l scape de serviciul militar. Nu mult după ce a ajuns la Zürich, a fost printre fondatorii mișcării Dada care a zguduit Europa între 1916-1922. O colizie între civilizația veche și cea nouă ; Rosenstock devenise Tristan Tzara... Publică din ce în ce mai mult, în franceză. Înainte de a pleca din România, i-a lăsat lui Ion Vinea un caiet cu poezii în românește. 15 ani mai târziu, au fost adunate aceste poezii - experimente subversive publicate în diferite magazine ("Noua revista română", "Chemarea", "Contemporanul") și redactate de Sașa Pană (Alexandru Binder) sub numele de "Primele Poeme" (1930). Majoritatea poeziilor scrise de el în românește, au un ton neutru și un fel de ironie ascunsă față de tot ce era considerat "scriitura poetică". Una din poezii vorbește despre educația pe care părinți evrei din provincie o dau copiilor - " pentru păstrarea credinței". În una din poeme există chiar o mențiune biblică : "Auzi cum a țâșnit deodată o romanță / ca un iepure din claua de fân/ ca apa din stâncă după ciocnitul Israelitului"...³ Și mai departe : "Între doi castani împovărați ca oamenii ce ies din spital/Crescu cimitirul evreiesc din bolovani".⁴ Această referință la cimitirul evreiesc va mai apare, mai târziu, în franceză, într-o poezie pe care i-a dedicat-o lui M. Iancu, împreună cu o referință la Patriarhul Avraham.⁵

Dar oare în Tzara a mai rămas ceva din acea educație tradițional evreiască, din Rosenstock...?..

Chiar dacă el voia să "uite" originile sale, mediul înconjurător avea grijă să i le aducă aminte. Așa de exemplu, a scris André Gide la începutul unui articol

---

³ Hamlet, Varianta 1

⁴ Vine cu mine la țară

⁵ "La première aventure céleste de M. Antipyrine", în Vingt-cinq poèmes

dedicat lui Tzara : "Mi se spune că este un om foarte tânăr. Îmi e zugrăvit drept un ins fermecător... Mi se spune că e străin. Îmi imaginasem de îndată că e evreu. Era să o spun"...

Poeziile de gen alegoric, ale lui Tzara și ale altora, urmau să stârnească stupefacția cititorilor, oricât de excentrici erau. Nu puțini acuzau Mișcarea Dada că este o încercare subversivă evreiască de a lovi civilizația ariană. În opera lui Tzara, ca și în operele altor Dadaști evrei, există nuanțe de umor evreiesc, umor care știe să se batjocorească și pe sine însuși. Dar în general, suprarealismul român evreiesc era anti-religios, secular. "Priviți-mă bine! Sunt idiot, sunt un farsor, sunt un fumist. Priviți-mă bine! Sunt urât, fața mea e lipsită de expresie, sunt scurt/ Sunt ca voi toți"- în aceste cuvinte se descria Tzara. În loc de violență fizică, evreii au dezvoltat ironia de sine, umorul specific, amar și dur, "negru", însă universal și înțeles de toți. La fel și dadaștii evrei, originari din România, au făcut uz de el în mai multe rânduri. În anti idolatria specifică Dadaismului, se poate indentifica un iz evreiesc. Mult mai târziu, spre sfârșitul anilor '50 (secolul XX), Tzara a încercat să găsească valoarea matematică a anumitor cuvinte găsite în opere literare. Încearcă un fel de gen cabalistic evreiesc de a citi și înțelege literatură.

Așa că unul din principalii fondatori ai mișcării Dada, poate chiar fără să fi vrut, a păstrat toată viața, cel puțin o parte din caracteristicile lui Samuel Rosenstock, născut în șteitl-ul Moinești din România...

Beniamin Wechsler s-a născut la Iași în 1898, fiul comerciantului Isaac Wechsler și în 1912, la 14 ani, a publicat 3 poezii folosind pseudonimul I. G. Ofir. Mai târziu se va folosi de alt pseudonim "ebraic" I. G. Hashir (Hașir înseamnă în ebraică "cântecul") și a susținut că, de fapt, aceste poezii erau ale poetului idiș Iacob Groper, pe care tânărul Wechsler le tradusese și publicase fără a menționa adevăratul autor. De asemenea a publicat în "Viață nouă" (editată de Ovid Densușianu) și în "Versuri și proza" (și va mai continua să traducă), poezii și traduceri din franceză ai câtorva artiști în special simbolști (Regnier, Baudelaire, Rimbaud, France...) La un moment dat, chiar Fundoianu, a declarat că l-a cunoscut pe Groper : " L-am cunoscut pe Groper la Toynbeehale din Iași într-o seară cu sala sărăcăcioasă și cu public puțin, fugărit de ploaie. Era toamnă, Groper citea versuri. I-am făcut propunerea de a-i traduce în românește versuri. Groper m-a ajutat. M-a ajutat și când pentru "Hatikwah " am tradus din Reisen, din Bialik și din Schneyer. Așa l-am cunoscut pe Groper" ⁶. Traducerile îl ajutau pe Fundoianu, încă de la o vârstă fragedă, să exerseze limbile pe care le traducea - Idiș, Romana, Franceza, Germana.

Wechsler va deveni cunoscut sub numele de B. Fundoianu (Benjamin Fondane (Fundoianu)/Barbu Fundoianu, Benjamin Wechsler (Wexler, Vecsler) descria natura ca o explozie permanentă de vitalitate agresivă. Era nihilist și în naturismul său sublinia anarhia elementară care caracterizează universul. Ce se pare a fi calm în natură, este numai o aparență. Natura îi dădea o senzație de libertate (putea merge, de exemplu, desculț în ploaie), dar nu se putea elibera de tradiția evreiască pe care a cunoscut-o în casa părintească, lumânările aprinse vineri spre seară, tefilin, rugăciunile spuse de bunic și de tata într-o limbă neînțeleasă și referitoare la o lume antică și în mare parte dispărută... În ființa sa

---

⁶ <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A21977/pdf>

se întâlneau într-un mod curios, descendentul unui popor antic, nevoit să trăiască un timp extrem de îndelungat în ghetou, cu natura înconjurătoare. Fundoianu spera ca pozele expresioniste pe care le "picta" în poeziile sale, îl vor ajuta să poată face legătura cu natura originală, cea de la începutul pământului... nealterată de omenire. În esență, spera să poată ieși la drum ca să-și găsească locul în lumea asta - și mai ales, liniștea sufletească... Fiind încă tânăr, la Iași, i-a plăcut teatrul și a publicat în magazinul local "Hatikvah" o traducere în românește după Morris Rosenfeld și alta a alta a dramei " Ahasverus", a dramaturgului olandez Herman Heifermans. În 1920 publică "Monologul lui Baltazar", ultimul rege babilonian, care este amintit și în biblie.⁷ În 1922 această operă va fi transformată în piesă de teatru.

În 1923 pleacă la Paris dar rămâne în legătură cu prietenii din România și continuă a publica în revistele de avangardă din țară.

În "Ulysee" (1933) descrie blestemul care de secole forțează poporul evreu să rătăcească prin toată lumea - "sindromul evreului rătăcitor". "Rătăcind" și el, la rândul lui - nu numai fizic dintr-un oraș în altul sau dintr-o țară în alta - printre întrebări fără de sfârșit, nu reușea să găsească răspunsurile, așa că rătăcea mai departe. În poeziile scrise în franceză, el devine poetul sărăciei umane internaționale. La început, Fondane era solidar cu Ulysee care reușește să se întoarcă acasă, la Ithaca (și evreul rătăcitor începe prin 1881-2, să se apropie de "casă" cu pași lenți... Însă Fondane nu va mai fi în viață când acea "casă" va fi reconstruită și repopulată...) În final, Fondane semnează cu numele Isaac Lacquedem, numele evreului rătăcitor care soarta a hotărât că n-o să-și găsească pacea sufletească niciodată. În câteva poezii, Fondane prevede Holocaustul și chiar soarta lui personală...

În timpul ocupației germane a Franței este arestat de către Gestapo împreună cu sora sa mai mare Lina, în urma unui denunț cu privire la faptul că erau evrei. Au fost închiși în lagărul de la Drancy, unde câțiva prieteni, printre care Emil Cioran care va descrie cazul în volumul său, *Exerciții de admirație*, Stephane Lupasco, Paulhan, au obținut eliberarea sa, dar nu și pe a Linei, care nu era încă cetățeană franceză. Fondane refuză să părăsească lagărul fără Lina, așa că au fost deportați amândoi la Auschwitz în mai 1944. Pe 2 octombrie 1944, Fondane a fost gazat la Birkenau... În cele din urmă, Benjamin Wechsler, evreul născut la Iași, nu a putut fugi de soarta destinată evreilor în acea perioadă...

Jacques Goldschlager Costin, s-a născut în 1895, la București (decedat în 1987, la Paris) și a luat parte la grupul avangardist românesc, scriind la "Contemporanul" despre subiecte economice și politice. Se folosește de pseudonimul Sindbad. Costin s-a însurat cu sora soției lui Marcel Iancu și împreună au cultivat o fermă la Budeni, unde, după spusele lui Al. Mirodan, au acceptat tineri sioniști să vină și să se specializeze în agricultură, înainte de plecarea în Israel. Din articolele pe care le-a publicat, reiese că era foarte îngrijorat de soarta evreilor. În articolul "Românii care se deșteaptă", publicat pe 4 Noiembrie 1922, Costin vorbește despre intensificarea antisemitismului în Moldova, unde trimișii evangheliei lui Pavel Cruseveanu, au luat parte la groaznicul pogrom de la Chișinău din 1903, îndreptat contra evreilor. Cruseveanu a fondat la Sankt Petersburg ziarul „Znamia” (Drapelul, 1903—1904)

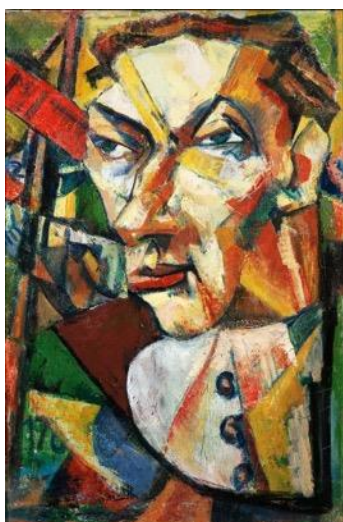
---

⁷ (7) "Lumea evree", anul 2, nr. 15-16

În care a publicat celebra provocare antisemită "Protocoalele înțelepților Sionului".

Ilarie Voronca (pe adevăratul nume Eduard Mărcuș) s-a născut la Brăila, în 1903. Probabil că din cauza numeroaselor publicații a fost cel mai criticat membru al mișcării avangardiste din România. Primul său volum, "Restriști", a fost publicat în 1923 (coperta și desene de Victor Brauner, alt important artist avangardist de origine evreiască), după debutul avut cu poezii simboliste în "Sburătorul Literar" al lui Eugen Lovinescu și a întemeiat două publicații avangardiste – "Integral" și "75 H.P.". Credea în picto-poezie : în repararea lucrurilor în propria autonomie materială. Pictopoezia, poezia vizuală a fost publicată de Voronca, împreună cu Brauner, în 75 HP, 1924. Ea folosea unele practici din cultura evreiască, cu tradiție îndelungată, de asociere a imaginii și textului, întâi în paginile manuscriselor și ulterior în tipărituri și mai ales în portrete tipografice.

Voronca s-a mutat la Paris în 1933, continuând să aibă legături cu viața literară din România, unde publică și subiecte evreiești, era un anti fascist cunoscut în special în timpul celui de a doilea război mondial, când a fost membru în La Résistance. S-a sinucis în 1946. În opera lui Voronca se pot găsi urme ale cărții "Zohar", cartea Kabbalista ebraică. Atracția pentru ezoterismul Kabbalistic, grafismul – literele alfabetului ebraic generând imagini de mare forță sugestivă, caracterizau o parte din acești artiști.

Marcel Iancu, Portret

Victor Brauner, Portret

Mișcarea avangardistă reprezenta un factor dinamic al artei, privea înainte, respingea ce e vechi și tradițional, pava drumuri spre arta viitorului, spre alte , noul orizonturi. Era penetrată de dorința de a șoca spiritul conformist burghez, de a sublinia tragismul arlechinului, viața care e mai presus decât orice, inclusive academismul și de a critica societatea de consum. Majoritatea avangardiștilor interbelici ca Ștefan Roll, Ilarie Voronca, Geo Bogza, Ion Călugăru, Gherasim Luca, Tristan Tzara, Max Blecher, Marcel Iancu, Artur Segal, M.H. Maxy, Sesto Pals, Victor Brauner, B. Fundoianu / Benjamin Fondane, Claude Sernet, Jules Perahim (Iulis Blumenfeld), Jacques Hérold, Isidore Isou, Eugen Ionescu, Aurel Baranga, Paul Păun, Sașa Pană erau așadar evrei. Acest grup de artiști evrei era mult mai numeros comparativ cu alte țări din regiune. România modernă a favorizat dezvoltarea avangardei. Evreii încercau, și prin avangarda, să-și asume drepturi civile de care erau lipsiți în România. Îngrădirea drepturilor politice și a

libertăților economice, impuse evreilor din Regatul Român încă din secolul 19 și reactivate la începutul secolului 20, au împins mulți evrei săraci către profesiunile liberale, între care și cele culturale, unde au devenit adeseori fruntași. Evreii au trebuit să se adapteze interdicțiilor locale și de aceea s-au folosit de „capitalul mobil” pe care îl posedau – intelectual, financiar, artistic, creativ în sens larg – ușor de transportat pretutindeni. Și raportul dintre adepții „asimilării” și cei ai „sionismului” în rândurile evreilor din România de la începutul secolului 20, poate explica cantitatea relativ mare a avangardiștilor evrei în România.⁸ Dadaismul în poezie, caracterizat prin folosirea fără rost a cuvântului, prin negarea raportului între gândire și expresia artistică, a fost format și de evreii români ca Tristan Tzara (născut Samy Rosenstock, 1896-1963, stabilit în Elveția) și Ilarie Voronca (născut Eduard Mărcuș, 1903-1946, stabilit în Franța). Prin poezie, prin artă, încercau să-și găsească locul pe lume, un loc probabil ireal, unde nu exista antisemitism și prejudecată.

Și Dadaismul în pictură, caracterizat prin alăturarea incoerentă de linii și culori, a avut printre inițiatori un evreu român, Marcel Iancu (1895-1984, stabilit în Israel). Deasemenea, și al doilea val suprarealist a avut în frunte artiști evrei români: Victor Brauner (1903-1966, stabilit în Franța), Gherasim Luca (ns. Salman Locker, 1913-1994, stabilit în Franța), Paul Păun (sau Paul Yvenez, născ. Paul Zaharia, 1915-1994, stabilit în Israel), Dolfi Trost (1916-1966, stabilit în SUA). Gherasim Luca este fondatorul „cubomaniei” (metodă suprarealistă de a forma colaje din imagini tăiate în pătrate și apoi aranjate arbitrar).

Intelectualii evreii, considerați uneori outsiders în țară, au putut cu mai mare ușurință să se adapteze la schimbările culturale moderniste de la începutul secolului 20, în România. Cunoscând mai multe limbi, le-a fost mai ușor să se adapteze cosmopolitismului. Fiind cetățeni de gradul 2, dacă nu 3, au adoptat, în majoritate, idei de stânga. Realitatea în România din acea epocă, împreună cu restricțiile constituționale impuse evreilor, au dus la crearea unei mișcări avangardiste cosmopolite/europene și nu naționale. La asta trebuie adăugate o parte din caracteristicile evreilor români, cum ar fi amalgamul bazat pe cultura idiș, de subliniat umorul, obiceiuri culturale românești mai vechi și mai noi, francofonia, ritualurile hasidice, care și ele au dus la o formă artistică unică, pășind spre o lume lipsită de hotare geografice. Marele comic evreu american, Mel Brooks (Melvin Kaminsky) spunea că umorul lui, ca și al altor evrei, s-a născut din persecuții și pogromuri, din senzația că nu aparține inimii societății Americane : " Look at Jewish history. Unrelieved, lamenting would be intolerable. So, for every 10 Jews beating their breasts, God designated one to be crazy and amuse the breast-beaters. By the time I was five I knew I was that one.... You want to know where my comedy comes from? It comes from not being kissed by a girl until you're 16. It comes from the feeling that, as a Jew and as a person, you don't fit into the mainstream of American society. It comes from the realization that even though you're better and smarter, you'll never belong."⁹ Același lucru se poate spune și despre avangardiștii evrei în România interbelică, că au simțit violența persecuției, că au știut că nu sunt admiși în inima societății românești și ca să-și poată continua viața oarecum în liniște, și-au ascuțit simțul umorului și creativitatea în domeniul absurdului și încercând a da naștere la o

---

⁸ <https://www.revista22.ro/evreii-din-avangarda-romaneasca-10768.html>

⁹ <https://www.myjewishlearning.com/article/mel-brooks/>

societate umană cosmopolită, lipsită de granițe de orice fel- nu geografice, nu religioase, nu rasiste, nu economice... adoptând acele idei de stânga populare în acea perioadă în special în acel punct pe hartă.

Crearea României Mari în 1918 a dus la alipirea Transilvaniei, Bucovinei și Basarabiei, astfel încât minoritățile naționale au constituit aproape o traime din populația românească totală. „România Mare” a prosperat între războaie și a fost caracterizată de o viață socială și culturală care imita forme deja existente în Vest. Procentul românilor neevrei în Mișcarea de Avangarda a fost limitat poate din cauza conservatismului cultural (et alia) care specifică România. Ei erau interesați să contureze cultura națională și să se îndepărteze de nuanțe cosmopolite, adică exact opus fenomenului de cosmopolizare care îi caracteriza pe evrei. Steven Mansbach argumentează ca Modernismul era străin Intelectualilor români, neevrei, la începutul secolului 20¹⁰. Uitându-ne la revistele de avangardă din epoca ante și inter-belică putem fi surprinși, văzând colaborări ale avangardiștilor evrei cu personalități de dreapta, ca Nichifor Crainic, Octavian Goga, Ion Barbu... S-ar putea că numărul mare al artiștilor evrei din avangarda românească interbelică a fost caracterizat și de un entuziasm molipsitor, o modă culturală populară în acest grup minoritar, care, reușind – uneori chiar foarte mult - pe plan internațional, au adus și publicitate culturii românești în general. Acest radicalism provocator, revoluționar, "Made by Romanian Jews", a schimbat fața modernității românești și internaționale. Această schimbare s-a întâmplat concomitent cu consolidarea naționalismului românesc. România a fost ultima țară în Europa care a acordat cetățenie locuitorilor evrei, în 1923 (aceasta cetățenie a fost revocată în 1938, odată cu consolidarea fascismului). Naționaliștii nu erau de accord ca evreii să ia parte la viața artistică românească, arta fiind considerată cea mai distinsă formă a culturii naționale. Antisemitismul din România, care nu-i considera pe artiștii evrei ca reprezentând cultura țării, i-a determinat pe aceștia să evolueze în afara culturii românești, să o aleagă pe cea occidentală dar mai ales, cosmopolită. Acei 5 artiști evrei Romani, care au fost printre fondatorii Dada la Zürich, au sperat că arta modernă, arta viitorului, să nu-i vadă ca fiind diferiți, ca niște creaturi din alte lumi, "lumi scârboase", așa cum erau văzuți la ei "acasă". În anii '20 ai secolului 20, nu puțini artiști evrei au creat în stil modernist, subiecte legate de Sionism, ca de exemplu, pentru a colecta bani în vederea construirii universității din Ierusalim. Activitatea dadaistă din Zürich a dat un impuls semnificativ avangardei românești. Deși Tzara nu s-a reîntors în România, a continuat să mențină o legătură cu țara natală și s-a întors în vizite repetate, în timp ce Arthur Segal a deschis un spațiu de expunere în România și a început să își petreacă timp acolo în fiecare an. Însă cea mai importantă conexiune între Dada și avangarda românească aflată la începuturile sale a fost reîntoarcerea fraților Iancu la București în 1922 : Marcel și Jules au deschis un birou de arhitectură și au contribuit la construirea multor clădiri moderne în București și în alte zone din România. În picturile sale, Marcel Iancu a plecat de la principiile clasice care i-au caracterizat arta înainte de plecarea în Elveția și s-a întors spre constructivism și abstractizare pentru a crea un nou stil, un stil personal. Cea mai importantă

---

¹⁰ Steven Mansbach, *Modern Art în Eastern Europe. From the Baltic to the Balkans*, că. 1890-1939, Cambridge, Cambridge University Press, 1999

contribuție a sa a fost relația cu artiști români, care l-au urmat în promovarea avangardei românești.

Revista „Contimporanul”, care a debutat în 1922, a continuat timp de un deceniu să fie purtătorul de cuvânt a avangardiștilor.

În 1924 a avut loc prima expoziție internațională la București, sub curatoriatul lui M.H. Maxy și Iancu, prezentând avangarda. La această expoziție au luat parte artiști europeni și români, inclusiv Victor Brauner, Iancu, M.H. Maxy, Arthur Segal, Petrașcu, Mattis-Teutsch și Corneliu Michăilescu.

Segal venea dintr-o familie religioasă, Iancu și Tzara din familii care păstrau sărbătorile evreiești, dar nu erau religioși, toți acei artiști evrei s-au îndepărtat de religie, erau ateii care au adoptat valori umaniste, atât datorită contactului cu lumea occidentală, deschizându-se spre verva artistică care cuprinsese Europa de la începutul secolului 20, cât și faptului că erau excluși din arta și societatea românească, mai ales în perioada interbelică, cu precădere în anii '30.

În România acelor ani, evreii erau considerați străini de neam, „venetici”. Probabil că niciunul dintre artiști nu a avut cetățenia română de la naștere. Tzara, Maxy și Iancu nu erau cetățeni români, ci de naționalitate israelită, de religie mozaică, fără cetățenie. România a fost ultima țară din Europa care a oferit evreilor emanciparea. Abia după Război, în 1919, sub presiunea președintelui american Woodrow Wilson, a fost acceptată emanciparea globală a evreilor de pe teritoriul României (Ion C. Brătianu, primul ministru, a demisionat în semn de protest) și abia în 1923, prin noua Constituție, s-a acordat evreilor din România dreptul la cetățenie.

Antisemitismul din România avea rădăcini adânci în tradiția politică, literară și artistică. Mulți intelectuali din acea vreme susțineau arta națională. Profesorul antisemit A.C. Cuza susținea în „Naționalitatea în artă” (1908) că „Naționalitatea este forța creatoare a culturii umane”. În 1935 Nichifor Crainic, ideolog „etnocratic” descria textul lui Cuza ca fiind „adevărul fundamental al vieții noastre”. Acea artă națională trebuia să fie românească și creștin ortodoxă. „Jidani” erau o combinație etnică inferioară, ei nu puteau crea cultura română și trebuiau îndepărtați din viața culturală. Modernismul în artă era respins, deoarece nu era capabil să exprime caracterul național al poporului Român.

Această obsesie pentru arta națională și dezvoltarea naționalismului și a antisemitismului, au condus pe artiștii evrei Români spre cosmopolism și valori umane generale. Chiar dacă încercau să ignoreze atmosfera antisemită și să scrie în reviste de avangardă și în publicații evreiești (Puntea de Fildeș, Adam, Cultura), au trebuit să facă față legilor rasiale din 1938, care anulau cetățenia română a evreilor, silindu-i să o revendice prin numeroase documente. Evreii nu erau loviți doar în viața artistică, ci și prin interdicția de a mai profesa în alte domenii – arhitectură, justiție, medicină – în afara cadrului strâmt al propriei lor comunități.

O parte din caracteristicile Dada vor fi recuperate ulterior de avangarda românească, chiar dacă nu în mod literal. Dada va rămâne în primul rând un mit și un întemeietor al spiritului avangardist bazat pe „cuplul” iudeo-român.